

ПОСІБНИКИ З ТЕРМІНОЗНАВСТВА Й НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

© Кочан І. М., 2016

У статті здійснено огляд навчальних посібників, що вийшли у XXI столітті в Україні, визначено їхню структуру, особливості, призначення. Основну увагу зосереджено на посібниках загального спрямування, які подають основи термінознавства чи окреслюють специфіку українського, а також названі вузькогалузеві навчальні книжки.

Ключові слова: українська мова, навчальний посібник, навчально-методичний посібник, методичні вказівки, практикум, конспект лекцій, термінознавство, термінологія.

The article presents an overview of manuals that were published in the twenty-first century in Ukraine, defined their structure, peculiarities, purpose. The main focus is on general manuals that serve bases of terminology or outline the specifics of Ukrainian and named narrow specialized educational books.

Keywords: Ukrainian language, manual, training manual, methodical instructions, practical work, lecture notes, terminology studies, terminology.

Завданням вищої школи нині є виховання висококваліфікованих фахівців, які не лише набувають певних професійних знань і навичок, а й розуміють закономірності творення назв наукових понять, уміють грамотно застосовувати термінолексику в усіх царинах професійної діяльності. Тому в навчальні плани вищих навчальних закладів уведено дисципліну «Українське термінознавство», де вона посідає чільне місце як серед нормативних, так і серед вибіркових дисциплін (у кожному виші по-своєму). Термінологія (через навчальний процес) стає для студента основою його професійних навичок на рівні фахової комунікації.

У результаті вивчення дисципліни студенти мають навчитися диференціювати нормативне й ненормативне слово та терміновживання, добирати з низки дублетних форм ту, яка відповідає не лише вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності, граматичної та стилістично правильної сполучуваності

Викладання термінознавства вимагає навчального забезпечення у вигляді навчальних підручників, посібників, практикумів й інших видів навчально-методичної літератури, яка покликана забезпечити комплексне знання термінології обраного фаху, допомогти зорієнтуватися у змінах, що сталися за останні роки в термінології. Зупинімося лише на одному виді навчальної літератури – посібниках

Протягом 2000–2015 рр. вийшло чимало підручників, посібників й інших навчальних книжок як із загальних питань термінознавства, так і суто фахових. **Суть проблеми:** які саме посібники і з яких галузей знань є нині та яка частотність їхньої появи?

Видання таких джерел за період 2000–2015 рр. наведемо в таблиці:

Рік	Кількість видань	Рік	Кількість видань
2000	2	2008	3
2001	5	2009	2
2002	3	2010	4
2003	10	2011	4
2004	2	2012	2
2005	2	2013	2
2006	5	2014	2
2007	4	2015	2

До навчальних книжок такого спрямування належать підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, методичні рекомендації (вказівки), практикуми, конспекти лекцій тощо. Кожне з них має свою специфіку подання інформації та навчальне призначення. Зрозуміла річ, що в одній статті охопити й проаналізувати абсолютно усі видання згідно з цією класифікацією неможливо, зосередьмося лише на навчальних посібниках загального призначення, тобто на таких, які знайомлять студентів з основами терміна, термінології, терміносистеми, подають історичні відомості про становлення національного українського термінознавства.

Оскільки такого огляду українських видань ще немає, то, зібравши інформацію про вихід посібників з українського термінознавства, ставимо собі за мету розглянути навчальні посібники з українського термінознавства, що вийшли протягом зазначеного періоду за наповненням, призначенням, особливостями подання матеріялу.

Навчальний посібник – це видання, яке доповнює або частково (повністю) замінює підручник, офіційно затверджене як цього виду видання. Різниця між підручником і навчальним посібником полягає в тому, що в підручнику теоретичні основи курсу викладають у суворій відповідності до програми, а в навчальному посібнику – без урахування такої. Серед навчальних посібників вирізняємо такі, що спрямовані на загальну теорію термінознавства, її суто фахового спрямування.

2002 року світ побачив навчальний посібник «Основи українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури», який уклали О. В. Бондарець, Л. Я. Терещенко, В. В. Дубічинський, Г. Д. Павлова [3]. Він вийшов у Харківському технічному університеті «Харківський політехнічний інститут». У ньому висвітлено історію становлення та розвитку термінології як наукової дисципліни. Розкрито суть поняття та будову терміна, розглянуто актуальні проблеми світової та української термінології. Схарактеризовано основні способи та прийоми перекладу лексичних одиниць (зокрема, методи транскодування, калькування, контекстної заміни, смислового розвитку, вибору варіантного відповідника для перекладу неоднозначних слів, а також формальної ннегативації та описового перекладу). Розглянуто перекладацькі лексичні трансформації, показано особливості перекладу наукового стилю українською мовою. Наведено відомості про перекладацькі словники. Визначено граматичні та лексичні труднощі перекладу та запропоновано способи їхнього усунення. Розроблено завдання для самостійної роботи та питання для самоконтролю. Тексти для редагування наведено мовою оригіналу (англійською, російською), подано версії їхнього комп'ютерного перекладу українською мовою.

Для дистанційного навчання А. В. Ліпінська 2007 р. опублікувала посібник «Науково-технічна термінологія» [11], у якому висвітлено питання історії та сучасного стану термінознавства, а також проблеми науково-технічної термінології, словотвору термінів, вимоги до термінів, сутність і завдання термінологічної та термінографічної роботи.

Навчальний посібник О. І. Павлової «Основи термінознавства» побачив світ у Рівненському видавництві «Волинські обереги» 2011 року [19]. Він призначений для студентів вищих навчальних закладів безвідносно до напрямку навчання фаху, а також освітнього рівня. Тобто є універсальним. Однак у коротенькій анотації автор таки зазначила, що вона його писала для студентів п'ятих курсів факультетів іноземної та української філології.

Навчальна книжка має десять розділів: 1. Термінознавство як наукова дисципліна. 2. Термінологія в мовних процесах. 3. Термінознавство в СРСР: короткий нарис історії. 4. Термінознавство в Україні: екскурс до історії. 5. Загальне уявлення про терміни, термінологію, терміносистему. 6. Логіко-поняттєвий аспект термінології. 7. Лексико-граматична характеристика термінологій. 8. Лексико-семантичні процеси в термінології. 9. Термінотворення у мові науки та техніки. 10. Основні аспекти прикладного термінознавства. Кожен із них має низку підрозділів, у яких коротко й дохідливо викладено наукову інформацію, і, як годиться, кожен розділ завершує перелік контрольних завдань і список спеціальної літератури. Шкода, що це переважно праці російських і радянських науковців.

Автор посібника, розглядаючи структуру термінознавства, виокремлює такі його частини, як: теоретичне термінознавство, практичне, зіставне, історичне. Окремо подано історію термінознавства й навчальне термінознавство, чого немає в інших навчальних посібниках.

Усі терміни автор поділяє на: 1) терміни науки; 2) терміни техніки й виробництва; 3) терміни управління; 4) терміни культури і спорту. До кожної групи наведено приклади українських, російських та англійських термінів. Тобто враховано специфіку споживача. Та не усі перелічені групи проілюстровано (немає прикладів управлінських спеціальних назв і термінів культури).

Серед прикладних аспектів термінознавства названо і детально розглянуто: 1) науково-технічну лексику; 2) створення банків термінів; 3) уніфікацію терміносистем; 4) переклад наукових і технічних термінів; 5) термінологічне редагування; 6) навчання термінологів і термінографів; 7) організаційно-методичну діяльність термінологічних органів.

Таким чином можна констатувати, що цей посібник подав основні питання курсу з урахуванням сучасного стану термінологічної науки. Студенти, які за ним навчаються, отримають потрібні знання про термін, термінологію, терміносистему, номенклатуру, ознайомляться з лексико-граматичними ознаками терміна, лексико-семантичними процесами в термінології, основними напрямками і способами творення фахової термінології.

2013 року у Львові з'явився новий навчальний посібник із дисципліни «Основи термінознавства» [14]. Його автори С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець – доценти кафедри української мови Національного університету «Львівська політехніка». Посібник створено для студентів різних форм навчання, а також для всіх, хто цікавиться проблемами сучасного українського термінознавства.

Посібник має дев'ять розділів, у яких ідеться про термінознавство як науку, предмет і завдання курсу, опрацювання термінологічної спадщини в сучасних умовах, лексико-семантичну характеристику української науково-технічної термінології, способи термінотворення, запозичення і переклад термінів, термінографію, стандартизацію термінології, а також про науковий стиль мовлення, його ознаки й жанри.

У додатках подано коротку інформацію про найвидатніших українських термінологів, бібліографічні стандарти, а також взірці оформлення студентських наукових праць. Мета цього навчального видання – сформувати мовно-термінологічну компетенцію майбутнього фахівця, враховуючи особливості історичного формування й теперішнього стану української термінології як підсистеми сучасної української літературної мови. Якщо більшість посібників із термінознавства ґрунтуються на теоретичних засадах, то цей має практичне спрямування. Він містить доступно викладену інформацію про термінологію української мови, продуману систему практичних завдань і корисні для завоювання мовної дошки додатки.

Окрему увагу зосереджено на: вживанні нормативних термінів, проблемі транслітеруванні перекладу термінів, укладанні посібників і словників. Ця праця – своєрідний конспект занять із названого курсу, який допомагає студентам глибше опанувати матеріал, а викладачеві є зручним інструментом для досягання цієї мети.

Напевно, це один із перших навчальних видань із термінознавства, що містить не лише питання для самоперевірки, а й систему завдань і вправ. Наприклад, до теми «українська термінографія» студентам пропонують укласти список усіх виданих словників зі спеціальності за відповідними правилами оформлення бібліографічних джерел. Або ж: пояснити значення багатозначних термінів і зазначити у яких галузях уживають кожен із них.

Автори посібника окреслили проблеми, що є в сучасному українському термінознавстві (зокрема, проблему перекладу термінів, транслітерації, уніфікації, стандартизації тощо). Основним критерієм добору матеріалу для посібника стала можливість його практичного застосування, а також доцільність, актуальність для випрацювання правильних навичок щоденного професійного спілкування.

Основи лінгвістичної та термінологічної підготовки фахівців репрезентовано в навчальних посібниках Л. А. Васенко, В. В. Дубічинського й ін. «Прикладне термінознавство» (Х., 2003) [6]; О. Г. Михайлової, А. А. Сидоренко, В. Ф. Сухопара «Українська наукова термінологія» [12] та низці інших.

У навчальному посібнику «Прикладне термінознавство» (за ред. В. В. Дубічинського й Л. А. Васенко) викладено теоретичний матеріал із термінології (термінологічне планування, предмет термі-

нознавства, способи творення термінів, переклад термінів, словники й термінографія). Це, по суті, перший в Україні систематичний виклад курсу лінгвістичної та термінологічної підготовки майбутнього фахівця. Посібник містить курс лекцій, який знайомить студентів з основними поняттями термінознавства, розкриває напрямки побудови нових термінів, подає види технічного перекладу, знайомить із типами термінологічних словників й етапами їхнього укладання.

А оскільки, як відомо, прикладне термінознавство досліджує встановлення практичних принципів і рекомендацій з метою усунення нестачі термінів їхнє оцінювання, описування, редагування, упорядкування, створення, перекладання й використання, то цей посібник принесе неодмінну користь тим, хто ним користується і буде користуватися.

На сучасному етапі надзвичайно актуальним є формування навичок вільного й правильного володіння фаховою українською мовою, що потребує цілісної концепції термінотворення, яка б поєднувала надбання науковців різних поколінь, а також унормованої системи правил сучасного стилю української ділової мови.

Окрім посібників загального фахового спрямування, з'явилися і посібники вузької спеціалізації. Проблеми правничої термінології розглянуто в посібниках «Правова термінологія» (укл. Л. В. Наумовська (2001) [16], Н. В. Артикуци «Мова права і юридична термінологія» (2002) [2], М. І. Скригонюка «Криміналістична термінологія» (2003) [21], Л. І. Чулінди «Українська правнична термінологія» (2011) [23] та ін.

Привертає увагу й посібник «Документознавча термінологія», який написала М. В. Комова [9]. Він побачив світ 2003 року і призначений для студентів, викладачів вищих навчальних закладів та фахівців з документної комунікації. Видав посібник «Національний університет «Львівська політехніка» у термінографічній серії *СловоСвіт*. До вузькофахових посібників належить і праця Н. Нікуліної «Термінознавство: лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування» [13], що вийшов у Харківському національному автомобільно-дорожньому університеті 2006 року. Цього ж року вийшов посібник Л. О. Симоненко «Біологічна термінологія: формування та функціонування» [20].

Медичним терміносистемам присвячено навчальні посібники. «Анатомічна термінологія» (уклад. К. А. Дюбенко, К., 2001) (для студентів і викладачів медичних університетів) [1]; Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник «Українська медична термінологія у фаховій мові лікаря: навч. посібник для студ. вищих мед. закл. освіти III–IV рівнів акредитації» (К., 2001) [10] та ін.

Серед посібників спортивного спрямування навчальні книжки є І. В. Пущиної, В. М. Зайцевої «Сучасна українська спортивна термінологія»: (Запоріжжя, 2003) [17]; Зайцевої В. І. «Сучасна спортивна термінологія» (К., 2004) [8]. «Гімнастична термінологія (з елементами музично – ритмічного виховання)», упор.: В. І. Малець, М. М. Желізний, Т. І. Харченко, В. В. Черняков. (Чернігів, 2006), Салямін Ю. М., Терещенко І. А., Прокопюк С. П., Левчук Т. М. «Гімнастична термінологія» [7]; Р. П. Карпюк, Л. П. Сущенко «Термінологія вищої фізкультурної освіти з напрямку «Адаптивне фізичне виховання»:» (К., 2011); Л. П. Сергієнко. «Терміни і поняття у фізичній культурі» (Т., 2011) [19]. 2012 року видавництво Львівської комерційної академії випустило у світ навчальний посібник «Гімнастична термінологія», яку підготували Райтер Р. І., Завійська В. М., Іваночко В. В., Блащак І. М., Лукасевич Л. В., Наявко І. І., де автори намагалися максимально адаптувати українську гімнастичну термінологію до вимог сьогодення, враховуючи лексичне та фразеологічне багатство української мови, а також характер і форми гімнастичних вправ тощо.

Навчально-методичний посібник – видання, що містить матеріали з методики викладання навчальної дисципліни (її розділу, частини) або з методики виховання. Воно допомагає навчитися працювати самостійно. Відображає твори, де викладено методику освоєння всього курсу, окремих його розділів, частин, тем або виконання практичних завдань. До книжок такого типу належать: «Сучасна українська хімічна термінологія і номенклатура»: навчально-методичний посібник, який уклали викладачі Ніжинського державного педагогічного університету імені М. Гоголя 2000 року. «Сучасна термінологія і номенклатура органічних сполук»: навчально-методичний посібник (для вчителів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів), який упорядкувала В. С. Толмачова й ін. Книжка вийшла в Тернополі 2008 року.

2013 року М. Навальна видала навчально-методичний посібник для студентів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету, які навчаються за фахом «Документознавство», під назвою «Науково-технічна термінологія».

Методичні рекомендації (вказівки) – видання, що містить роз'яснення з певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни, визначає методику виконання певних завдань, певного виду робіт (семінарських, практичних). До таких видань належать: «Лінгвістичні аспекти стандартизації української термінології», які написали В. В. Дубічинський та О. М. Кримець (Х., 2003), «Методичні вказівки до виконання ДКР з дисципліни «Актуальні проблеми українського термінознавства», які підготувала доцент Київського політехнічного інституту Н. М. Фіголь (2014–2015 н. р.), «Основи термінознавства», що містять програму, завдання для самостійної роботи та список рекомендованої літератури, підготували: З. У. Борисова (Міжрегіональна академія управління персоналом. – К., 2004). Трохи згодом цю програму розширив і доповнив доцент Т. В. Полковенко (Міжрегіональна академія управління персоналом К., 2009), де детально розписав тематичний план навчальної дисципліни «Основи термінознавства», змістові модулі, питання для самоконтролю, індивідуальні завдання та список рекомендованої літератури до підготовки, а також стислу інформацію про стан сучасного українського термінознавства.

Методичні вказівки «Термінологічна лексика в системі професійного мовлення» підготували Г. Л. Вознюк, С. З. Булик-Верхола, М. В. Гнатюк, Н. І. Голубінка, Н. З. Дрівко, З. Й. Куньч, О. Г. Литвин, І. Б. Ментинська, Г. В. Наконечна, А. Я. Середницька, Ю. В. Теглівець, І. Д. Шмілик – («Львівська політехніка», 2010).

Практикум – навчальне видання, що містить практичні завдання і вправи, що сприяють засвоєнню теоретичних знань. Він сприяє набуттю практичних навичок, уміння використовувати знання для розв'язання практичних завдань, закріплення пройденого матеріалу (збірник задач, вправ, практичних завдань, лабораторний практикум). Термінологічний практикум для студентів морського технічного університету, що має назву «Мова професійного спілкування», опублікував Л. С. Донець (Миколаїв, 2003). Навчальна книжка містить систему вправ і завдань, пов'язаних із семантико-граматичним аналізом математичних і технічних термінів. Збірник вправ з дисципліни «Мова і стиль судочинства» підготував О. А. Лисенко (Х., 2003).

Конспект лекцій – навчальне видання, що містить короткий виклад курсу лекцій або окремих розділів навчальної дисципліни. До таких видань належить праця О. Е. Пчелінцевої «Лексичні основи міжнародної термінології» (Черкаси, 2003). Містить не лише лекції, а й дидактичний матеріал для студентів лінгвістичних спеціальностей.

А також лекція для студентів фізичного виховання Львівського державного ун-ту фізичної культури Бубели О. Ю. «Значення та функції гімнастичної термінології» (Л., 2006).

Термінологічні розділи містять навчальні посібники «Українська мова за фаховим спрямуванням». Наприклад, Золотухін Г. О., Литвиненко Н. П., Місник Н. В. «Фахова мова медика» (К., 2002, 2011); Науменко Л. О. «Українська мова у професійному спрямуванні: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів залізничного транспорту». (К., 2006). Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець, «Фахова українська мова» (Х., 2008); А. С. Токарська, І. М. Кочан «Українська мова фахового спрямування для юристів» (К., 2008). В. С. Шевчук та І. В. Клименко «Українська мова за професійним спрямуванням» (К., 2011). Низка неводнораз перевиданих праць М. Г. Зубкова «Мова ділових паперів» (Х., 1999–2002), «Сучасне українське ділове мовлення» (Х., 2001–2002), «Сучасна українська ділова мова» (2002–2005), «Сучасна ділова мова за професійним спрямуванням» (Х., 2006), «Сучасна ділове мовлення» (Х., 2007), «Сучасна українська ділова мова» (Х., 2011) тощо.

Серед проаналізованих навчальних книжок видань виявлено: а) загального спрямування – 19; б) науково-технічного – 6; в) юридичного – 7; г) спортивного – 5; д) медичного – 5; е) хімічного – 6; ж) інших напрямів – 6.

Висновки. Термінознавство вже давно увійшло в навчальний процес вищої школи. Його викладають як у нормативних курсах української мови за фаховим спрямуванням, так і на спеціальних спецкурсах як дисципліну за вибором студента. Термінологічна підготовка майбутніх фахівців сприяє

їхньому заглибленню у свою професію, виробляє в них уміння і навички правильно послуговуватися спеціальною лексикою.

Зосередивши увагу на посібниках з українського термінознавства, ми дійшли висновку, що існує ціла низка їхніх різновидів: навчальні, навчально-методичні, методичні вказівки, практикуми, курси лекцій тощо. Оскільки в статті розглянуто лише навчальні посібники загального спрямування, а вузького були лише перелічені, то ця тема має перспективу щодо детального аналізу інших видів таких навчальних книжок, а також фіксування їхнього виходу у світ.

1. *Анатомічна термінологія : посіб. для студ. та виклад. вищих навч. закл. III–IV рівнів акред. / уклад. К. А. Дюбенко ; Національний медичний ун-т ім. О. О. Богомольця. – 2-ге вид., доп. й опрац. – К. : 2001. – 392 с.* 2. *Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія : навч. посіб. / Н. В. Артикуца. – К. : Стило, 2002. – 198 с.* 3. *Бондарець О. В. Посібник з основ українського термінознавства та перекладу науково-технічної літератури : навч. посіб. / О. В. Бондарець, В. В. Дубічинський, Г. Д. Павлова, Л. Я. Терещенко. – Х. : НТУ «ХП», 2002. – 68 с.* 4. *Бубела О. Ю. Значення та функції гімнастичної термінології : лекція для студ. фізичн. вихов. Львів. держ. ун-ту фізичн. культури / Бубела О. Ю. – Л., 2006.* 5. *Бузюк О. І. Гімнастична термінологія : навч. посіб. / О. І. Бузюк ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк : Надстир'я, 1995. – 84 с.* 6. *Васенко Л. А. Прикладне термінознавство : навч. посіб. – Ч. 1 / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кривець [та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х., 2003. – 144 с.* 7. *Гімнастична термінологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. вихов. і спорту / Ю. М. Салямін, І. А. Терещенко, С. П. Прокопюк, Т. М. Левчук. – К. : Олімпійська література, 2010. – 144 с.* 8. *Зайцева В. М. Сучасна спортивна термінологія: навч. посібник для студентів ВНЗ / В. М. Зайцева. – К., 2004. – 99 с.* 9. *Комова М. В. Документознавча термінологія: навч. посіб. для студ. спец. / М. В. Комова. – Л. : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2003. – 167 с.* 10. *Литвиненко Н. П. Українська медична термінологія у фаховій мові лікаря : навч. посіб. для студ. вищих мед. закл. освіти III–IV рівнів акредитації / Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник ; Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. – 2-ге вид., доп. – К. : Книга Плюс, 2001. – 174 с.* 11. *Ліпінська А. В. Науково-технічна термінологія : навч. посіб. для дистанц. навч. / А. В. Ліпінська ; Інститут дистанційного навчання. – К. : Університет «Україна», 2007. – 218 с.* 12. *Михайлова О. Г. Українська наукова термінологія. / О. Г. Михайлова, А. А. Сидоренко, В. Ф. Сухопар. ; Нац. тех. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х. : НТУ «ХП», 2002. – 119 с.* 13. *Нікуліна Н. В. Термінознавство: лінгвістичний опис української термінологічної системи автомобілебудування: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Нікуліна ; Харк. нац. автомоб.-дорожн. ун-т. – Х. : ХНАДУ, 2006. – 144с.* 14. *Основи термінознавства : навч. посіб. / С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна, Ю. В. Теглівець. Л.: – Вид-во Львівської політехніки, 2013. – 160 с.* 15. *Павлова О. І. Основи термінознавства : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. – Рівне, 2011. – 200 с.* 16. *Правова термінологія : навч.-метод. комплекс з курсу / уклад. Л. В. Наумовська. – К. : Ін-т адвокатури, 2001. – С. 3–17.* 17. *Пуцина І. В. Сучасна українська спортивна термінологія : навч. посіб. для студ. ф-тів фізичного виховання вищ. навч. закл. / І. В. Пуцина, В. М. Зайцева ; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя : ЗДУ, 2003. – 96 с.* 18. *Салямін Ю. М., Терещенко І. А., Прокопюк С. П., Левчук Т. М. «Гімнастична термінологія». – К. : Фізична культура, 2010.* 19. *Сергієнко Л. П. Терміни і поняття у фізичній культурі : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. фізкультури і спорту. – Т. : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 264 с.* 20. *Симоненко Л. О. Біологічна термінологія: формування та функціонування: навч. посіб. для студ. природн. ф-тів / Л. О. Симоненко. – Умань : РВЦ «Софія», 2006. – 104 с.* 21. *Скригонюк М. І. Криміналістична термінологія: навч. посіб. / М. І. Скригонюк. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 124 с.* 22. *Черкасов В. Г., Бобрик І. І., Гумінський Ю. Й., Ковальчук О. І. Міжнародна анатомічна термінологія. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 392 с.* 23. *Чулінда Л. І. Українська правнична термінологія : навч. посіб. – К. : Магістр – XXI сторіччя, 2010. – 158 с.*